

«Lær all den hvite manns lærdom. Men følg ikke hans laster!»

NGUGI WA THIONG'O's roman *The River Between*¹
som uttrykk for konflikten mellom tradisjonell kultur
og vestlig påvirkning i tidlig misjonstid i Afrika

METTE BAGGE

1 Innledning

1.1 Skjønnlitteratur som kilde til innsikt i Afrikansk kultur og historie

«A work of literature can also be regarded as a source of historical information, and often clarifies the climate of thought of a particular age better than any other document.»²

Dette sitatet av R.G. Collingwood står som motto for sør-afrikaneren Sibusiso Bengus doktoravhandling om afrikansk kulturell identitet fra 1975.³ Bengu hevder at afrikansk skjønnlitteratur er den viktigste kilde til forståelse av Afrikas nåtid og nære fortid.⁴ Nettopp afrikanske diktere er de mest pålitelige tolkere av det som rører seg på kontinentet. Under disputasen fikk han medhold av sine opponenter.

-
- 1) Opprinnelig utgitt London 1965. Sidehenvisningene i det følgende er til pocketutgave, London 1975 [og senere opptrykk]. Boken er også utgitt på dansk: *Floden mellem bjergene*, Hellerup 1969.
 - 2) R.G. COLLINGWOOD: *The idea of history*, Oxford 1946.
 - 3) SIBUSISO MANDLENKOSI EMMANUEL BENGU: *African cultural identity and international relations : analysis of Ghanaian and Nigerian sources 1958–1974*, Pietermaritzburg 1976.
 - 4) Hans synspunkter er presentert her i landet av kulturjournalisten, misjonsvennen og Afrika-kjenneren ODD KVAAL PEDERSEN, som også har bidradd til å introdusere afrikansk skjønnlitteratur i Norge bl.a. i et foredrag, «Litteratur og samfunnsutvikling» holdt i 1984 ved to kurs i Rogaland i regi av FN-sambandet.

«Vi sosialiseres inn i en felles kulturtradisjon, gjennom kulturens tekster», sier barnelitteraturforskeren Astrid Ramsfjell⁵. Gjennom fortellinger vi hører og leser, lærer vi noe om menneskers livsvilkår og livsoppfatning i vår kultur. Men gjennom fortellingene kan vi også – til en viss grad – tilegne oss erfaringer og tanker vi ikke hadde mulighet til å erverve oss på egen hånd. Gjennom møte med en annen kulturs tekster vil vi møte noe av en denne kulturs livsvilkår og tankegang «innenfra». På en helt annen måte enn ved å lese geografi og sosialantropologi blir vi delaktige i menneskenes erfaringer og føres inn i deres tankeunivers.

I tradisjonell, muntlig diktning er skalden sitt folk talerør, ikke samfunnsrefser eller skildrer av personlige følelser. Den første generasjon afrikanske romanforfattere står, etter manges mening, i forlengelsen av denne muntlige tradisjonen. Samtidig bryter de med den, ved å bruke vestens litterære form. For det meste har de også måttet bruke et vestlig språk, engelsk eller fransk. Den afrikanske roman fra 1950- og 60 årene er i alt vesentlig en sosialrealistisk roman. Det gjelder alle deler av Afrika. Forfatterne skildrer folkets situasjon gjennom å skildre hendelser i nær fortid som har hatt konsekvenser for samtiden. De gir typiske konflikter i sin samtid skikkelse gjennom personer som kunne vært tatt ut av nærmeste landsby, og tydeliggjør samtidig spenninger som har gjort seg gjeldende ikke bare i én stamme og ett land, men over Afrika som kontinent.⁶

Her skal vi presentere *en* roman, en enkel, vakker liten bok, som i sin stillferdige fortelling rommer dyptgående og dramatisk stoff og etter min mening er på høyde med de store tragedier i verdenslitteraturen. Som så mange afrikanske romaner fra 1950- og 60-årene behandler den forholdet mellom tradisjonell kultur på den ene side og kristen og vestlig innflytelse på den annen, en sentral konflikt både i afrikansk historie og i misjonshistorien. Den viser oss et samfunn i forandring og splittelse hvor unge mennesker slites mellom motstridende idealer, og slites i stykker i sin søken etter en identitet.

Min behandling av romanen bygger i hovedsak på strukturanalyse. Det vil si at studiet av selve teksten som litterært uttrykk er sentrum for interessen og grunnlag for tolkning. En sammenlikning av framstillingen med faktiske, historiske forhold ligger utenfor rammen. Men siden romanens miljø og tematikk utvilsomt har historisk bakgrunn, skal vi likevel ta med noen faktaopplysninger.

-
- 5) «Litteratur og sosialisering», *Barn og religion*, Trondheim 1992 (Unirel studieserie ; nr 14), s 1-13, her s 2.
 - 6) For øvrig henvises til PER WÄSTBERGS presentasjon av afrikansk litteratur. Se f.eks. *The writer in modern Africa : [African-Scandinavian Writers' Conference, Stockholm 1967]* / Per Wästberg (ed.), Uppsala 1968; idem: *Afrikas moderna litteratur*, Stockholm 1969; *Afrika berättar* / Per Wästberg (utg.), Malmö 1961 [utdrag utgitt på norsk under tittelen *Afrika beretter*, Stavanger 1962].

1.2 Forfatteren og hans bakgrunn

Ngugi wa Thiong'o⁷ er født 1938 i Kenya. Han utga *The river between* i 1965, den gangen under navnet James Ngugi⁸. Den første romanen han utga, *Weep Not, Child* (1964)⁹, viser ved sin tittel og sitt Walt Whitman-sitat på tittelbladet forfatterens gode kjennskap til engelskspråklig litteratur. En analyse av romanene vil også vise en gjennomarbeidet romanteknikk. Begge disse to første bøkene hans handler om oppvakte, lærevillige, unge gutter som får gå på skole, og hvordan det preger deres liv på godt og vondt. Dette er et motiv som ofte forekommer hos de afrikanske forfatterne i denne perioden.

Kenya ble i 1896 britisk protektorat. Utover 1900-tallet, med bygging av jernbane (1903) og anekteringen av landet som kronkoloni (1920), økte strømmen av hvite settlere og kolonimaktens innflytelse. Afrikanerne var forbitret over å bli fortrent fra sine landområder og å måtte betale skatt. Katolsk og protestantisk misjon hadde arbeidet i landet fra omkring århundreskiftet.¹⁰ Skolearbeidet var, som så ofte i misjonshistorien, et viktig kontaktpunkt. Etter hvert som settlerne trengte inn også i kikuyuenes høyland (kikyuustammen er en av de tre største stammene i Kenya), begynte skolerte kikuyuer å organisere uavhengige skoler. Disse kom til å spille en viktig rolle i den motstanden som etter hvert ble organisert blant kikuyuene¹¹, og som munnet ut i de blodige Mau Mau-aksjonene fra 1951 til 1956.

-
- 7) Ngugi wa Thiong'o er utdannet ved universitet i Uganda og England, og var deretter universitetslektor i Nairobi og ved Makerere, Uganda. Han ble i 1976 fengslet for sin sterke kritikk av regimet i Kenya, og satt i fengsel i vel et år. I 1982 forlot han Kenya, og er nå professor i komparativ litteratur ved New York University. Han har skrevet en rekke romaner og skuespill.
 - 8) Mellom 1970 og 1972 forandret han sitt navn. Iflg. AYLWARD SHORTER skjedde dette som resultat av at han forlot den kristne tro, «Christianity and the theology of African resistance», *African Christian Studies. Occasional Paper* 1985, No 2, s 15-31.
 - 9) Ifølge HELGE RØNNING er *The river between* skrevet først, men utgitt etter *Weep not Child*, «I perspektivet av en dansende maske : vestlig kultur og misjon betraktet gjennom afrikansk litteratur», foredrag holdt på konferansen «Litteratur og Misjon» på Hå gamle prestegård 18-19.3.1993, trykt i rapporten «*Kan leoparder temmes?*» : ein konferanse om litteratur og misjon, Hå 1993, s 65-83.
 - 10) Jf. SPENCER JONES: «Kenya», *NoMI* b.2, sp. 553-55; STEPHEN NEILL: *A history of Christian missions*, Harmondsworth 1964 (Pelican history of the church ; vol.6), s 388, 433.
 - 11) Se f.eks. forordet til den danske utgaven av romanen, *Floden mellem bjergene*, Hellerup 1969.

2 Handling: Fra lærling i Kikuyusamfunnet til lærer i «den hvite manns lærdom»

The river between handler om en ung gutt som sendes på skole og der møter kristendom og vestlig preget kunnskap og tankegang. Han blir en idealistisk lærer med tro på utdanning og framskritt. Men han erfarer etter hvert at gamle tradisjoner spiller større rolle i landsbysamfunnet enn han en tid trodde. Innenfor denne enkle handlingsrammen er der et nett av fine tråder spunnet sammen til et komplekst mønster som bærer konflikten.

Handlingen er lagt til et av Kikuyustammens områder (Ngugi bruker formen Gikuyu i pakt med sitt stammespråks uttale) langt inne på Kenyas høyland, i en periode da hvite settlere begynner å nærme seg. En misjonsstasjon med skole er etablert i nærheten. Flere av innbyggerne i Makuyu, den ene av de to små landsbyene, er blitt kristne. Evangelisten Joshua styrer sin menighet og sin familie med myndig hånd.

I den andre landsbyen, Kamenno, bor Chege. For ham er stammens tro og tradisjoner dens livsbetingelse. Han følger nøye med i nyhetene som sprer seg om de hvites frammarsj, og værer fare. Men han klarer ikke å vekke de andre opp av den idylliserende oppfatning at alt er trygt inne mellom bergene. Så går han til det skritt å sende sin sønn på skole. Han meddeler ham beslutningen med ordene:

«Go to the Mission place. Learn all the wisdom and all the secrets of the white man. But do not follow his vices. Be true to your people and the ancient rites.» (s 20)

Han knytter sin beslutning til en gammel profeti: at frelsen skal komme fra bergene. Han er selv i slekt med profeten som spådde dette. Waiyaki, hans eneste sønn, er den siste i rekken av etterkommere. Chege bærer en forventning om at sønnen skal oppfylle profetien.

Waiyaki drar til misjonsstasjonen. Han får snart følge av to andre unge gutter, Kamau og Kinuthia. Gløgge og vitebegjærlige som de er, gjør de store framskritt. Misjonærene setter sitt håp ikke minst til Waiyaki. Men etter farens død vender han tilbake til landsbyen. Han blir initiativtaker til en uavhengig kikuyuskole, hvor de to skolekameratene underviser sammen med ham. Waiyaki har en visjon om utdanning som middel til framgang for folket, og skolearbeidet blir hans liv. Stammens tradisjoner og tanken på den gamle profetien er svekket hos ham, særlig etterat faren er borte. Han tiltales av kristendommens vekt på mildhet og forsonlighet. Han er en idealist som kjemper for sitt folks framgang, men når det blir snakk om organisert motstand mot øvrigheten, er han lite interessert. Han velges inn i en hemmelig organisasjonen (*'kiama'*) som er opprettet, men tar ikke aktivt del. Politikk er ikke hans felt, mener han. Han ser faren ved at de engelske settlerne trenger seg lenger og lenger inn mot deres område. Men hans oppfatning er at han skal

konsentrere seg om skolearbeidet. Gjennom utdanning skal kikuyufolket rustes til en fredelig, politisk kamp for sine rettigheter. Før han kommer så langt, har imidlertid latente konflikter i landsbyene slått ut. Waiyaki blir, med sine idealistiske holdninger og handlinger og sin nøling med å ta stilling, mistenkeliggjort av både kristne og tilhengere av den tradisjonelle tro. En av hans egne kolleger, Kamau, står fram som hans motstander og bidrar til at han blir fordømt av den samlede befolkning i området.

Inn i denne hovedhandlingen flettes en vakker kjærlighetshistorie. Den er igjen knyttet til andre motiver. Et av de viktigste er omskjærelsesritualet som uttrykk for tilhørighet til stammens tro og tradisjon (s 37, 68). Waiyaki bli omskåret etter at han har begynt på skolen, uten av det spiller noen rolle for hans videre skolegang. Men samtidig blir en av evangelisten Joshuas døtre omskåret stikk i strid med farens vilje. Hun har rømt for å delta i ritualet, for å bli «riktig kvinne». Muthoni er kristen, men ser ingen motsetning mellom stammeritualet og Jesu forkynnelse. De representerer to sammenhenger som hun er del av. Men hun dør av infeksjon etter inngrepet. Dette bidrar til å skjerpe misjonens skepsis mot ritualene, og omskjærelse blir absolutt forbudt for de kristne. Waiyaki forelsker seg i Muthoni under dansene ved seremonien. Han blir også betatt av hennes oppfatning av sammenhengen mellom det gamle og det nye. Han blir fortvilet når hun angripes av feber, og hjelper henne til sykehus. Men livet står ikke til å redde. Senere får Waiyaki kontakt med hennes søster, Nyambura. Deres felles kjærlighet til Muthoni knytter dem sammen og sterke følelser vokser fram. Men nettopp kontakten med de to pikene og hans ønske om å gifte seg med Nyambura, blir brukt som bevis på hans svik, fra både kristne og tradisjonalister.

3 Fortelleteknikk: Synsvinkel, miljø og oppbygning

Når en vurderer en roman og søker å finne et «budskap» i den, er de litterære virkemidlene vanligvis viktige nøkler. Ikke bare hva som fortelles, men hvordan det fortelles, er med på å fargelegge vår oppfatning av hendelser og personer.

3.1 Synsvinkel

«The two ridges lay side by side. One was Kameno, the other was Makuyu. Between them was a valley. It was called the valley of life. Behind Kameno and Makuyu were many more valleys and ridges, lying without any discernible plan. They were like many lions which never woke. They just slept, the big sleep of their Creator.» (s 1)

Romanen åpner med denne naturskildringen. Fortelleren har liksom et fuleperspektiv og gir oss del i sitt utblikk før han «lander» på det sted hvor handlingen begynner. Slik «panoramaåpning» finner vi også i mange norske, realistiske romaner. Det samme gjelder «besjeling», dette at naturen skildres nesten som levende vesener. Det er et impresjonistisk trekk som går igjen i europeisk realistisk og naturalistisk litteratur. Derimot er der ikke spor av den «magiske realisme» (at overnaturlige hendelser er del av den realistiske rammen) som en finner mye av i Latin-amerikansk fortellekunst, og som senere også har gjort sitt inntog i afrikansk litteratur.

Gjennom naturskildringen fører fortelleren oss inn i det landskapet hvor historien skal utspilles. Gjennom den gir han også anelser og antydninger om hva som vil komme:

«When you stood in the valley, the two ridges ceased to be sleeping lions united by their common force of life. They became antagonists». (ibid.)

Et par tilsynelatende fredelige, litt søvninge landsbyer har i seg kimen til sterke konflikter.

Mellom de to høydedragene renner en elv, Honia-elven, som både skiller og binder sammen de to landsbyene langs høydedragene. Honia betyr «helbredelse» eller «å bringe tilbake til livet».

«Honia river never dried: It seemed to possess a strong will to live, scorning droughts and weather changes. And it went on in the same way, never hurrying, never hesitating. People saw this and were happy.» (ibid.)

Gjennom skildringen av elven formidler fortelleren et bilde av livskraft, kanskje også et menneskelig ideal: utholdenhet, ro og stødighet.¹²

Bokas forteller kjenner kikuyusamfunnet og fører oss inn på innsiden av det. Men han står også utenfor, med et større overblikk. I åpningskapitlet ligger synsvinkelen, og dermed følelse og bedømmelse av det som skildres, hos ham. Senere skifter den. Vi går så og si inn i forskjellige av personene, oftest gjelder det Waiyaki, og får del i deres sinn og opplevelser. I noen tilfeller får vi oppleve samme hendelser gjennom flere personer. I et par tilfeller refereres korte scener uten kommentar. På denne måten tydeliggjøres det hvordan fenomener og hendelser får ulike tolkninger innen forskjellige forståelsesrammer. Det overlates til leseren å trekke konklusjoner.

Men fortelleren, som har fuglens overblikk over landskapet, har også kjenskap til historiens utvikling, og gir innimellom antydninger gjennom replikker,

12) Elven er viktig både som motiv og metafor i flere afrikanske romaner. I flere tilfeller kan en se dette som et mottrekk til JOSEPH CONRADS bok *Heart of darkness* (1902), som beskriver en reise oppover Kongofloden og innover i det mystiske, ukjente, skremmende Afrika. H. RØNNING tar opp dette i sitt foredrag, op.cit. s 68-71, og nevner at *The river between* kan leses i dette perspektivet.

skildringer eller tankereferat. Leseren får på den måten anelser om mer enn personene selv forstår. f.eks.:

But sometimes Chege had qalms about about his son. Would he ever fail the tribe? ... Then his son would come for holidays, and Chege, though he did not say much to him, could see that all was well.» (s 38)

Leseren, derimot, får mistanke om at Chege har mer rett i sin uro enn i sin konklusjon. – Slike antydninger (*foreshadowing*) bidrar til å øke spenningen hos leseren og knytte handlingstrådene sammen.

3.2 Oppbygning

Romanen fortelles i kronologisk rekkefølge, med unntak av et par tilbakeblikk som kommer naturlig inn i handlingsgangen som referat fra hva som har skjedd siden forrige kapittel. Vi følger personene gjennom en rekke begivenheter, men det er vanskelig å få tak i hvor lang tid det går imellom. Å måle tiden er ikke vesentlig i dette samfunnet. Men ettersom vi følger Waiyaki fra før han begynner på skolen, til han er ved slutten av secondary school, og videre til flere uavhengige skoler er etablert, må forløpet strekke seg over minst tolv–femten år, trolig fra Waiyaki er elleve–tolv år gammel.

Som vi har sett ovenfor, innledes boka med en skildring av et fredelig landskap. Men det er et landskap der sterke krefter sover og raskt kan våkne opp til strid. Idet vi kort etter presenteres for stammen opphavsmyte, får vi også vite at den på et vesentlig punkt tolkes forskjellig av de to landsbyene: Begge mener at det var på deres område guden stoppet og skapte de to første menneskene.

Allerede i kapittel to bryter en konflikt løs: Kapitlet åpner med et voldsomt slagsmål mellom Waiyakis venner Kamau og Kinuthia. Striden står om forholdet til den hvite mann. Dermed er et tema anslått. Når Waiyaki kort etter kommer og megler mellom de to, introduseres han som fredsstifter. Det viser seg å være et typisk trekk. Men det blir også det som fører til hans undergang.

Romanen kan deles i tre deler, uten at det er klart markert i teksten. Tydeligst er skillet mellom de første tolv og resten av de tilsammen 26 kapitlene. I den første delen, som utgjør litt under halvdelen av boka (60 sider), følger vi Waiyaki fra kort før hans "annen fødsel", et viktig rituale som må gjennomføres før forberedelse til omskjærelse kan begynne, og til han er på slutten av secondary school og hans far, Chege, dør. At han er kommet så langt i sin skolegang, viser at der er forløpt en del år. Men utfra en antakelse om at oppflyttingssystemet var noe fleksibelt på disse skolene, har det neppe gått så mye som tolv.

Kap. 13 begynner en regnværsdag på Waiyakis skole, hvor de enkle jordbygningene allerede er medtatte av vær og vind. Flere år er alstå gått. I kap. 13–21 følger vi Waiyaki som ivrig, samvittighetsfull og suksessrik lærer. Vi får i

referats form et tilbakeblikk på oppstarten av den første uavhengige skolen, og utvikling av skolebevegelsen. Entusiasmen for skole og opplæring er nå stor i området. Alt synes å gå bra. Denne delen av romanen er preget av en nøktern språktone, særlig i begynnelsen. Waiyakis tankegang er, etter skolegang og møte med vitenskapelig holdning, verken preget av naturmystikk eller mytisk stoff. Men i denne delen av romanen er ikke Waiyaki hovedperson alene. Vi følger også Nyambura. Skildringen av henne får et annet preg, der følelser kommer sterkere fram. Et vart kjærlighets- og vennskapsforhold utvikles mellom de to. Men Nyambura vet at hennes far ikke vil gi tillatelse til ekteskap. Vi begynner også å ane at det ulmer flere steder. De kristne er nå splittet i en uavhengig gruppe med sterk lojalitet mot stammen, og en gruppe, ledet av Joshua, som fortsatt er lojale mot misjonen.

I siste del kommer en del problemer og konflikter som har vært antydnet tidligere, til overflaten. Sjalousi og gamle konflikter mellom landsbyene spiller en viktig rolle. Og Waiyakis forbindelse med Nyambura, en uomskåret pike, blir det fellende «beviset» mot ham. En krise oppstår og i løpet av et par dager utvikler den seg til katastrofe.

Fortellingen utvikler seg altså fra vi møter Waiyaki som fredsmekler i en guttekrangel, til han litt over halvveis i boka, står på høyden av sin karriere som leder av en rekke skoler (kap. 18), og så til brå undergang. Nettopp den dagen han mottar folkets hyllest for sin innsats, møter han også for første gang motstand. Hans suksess fortsetter tilsynelatende uberørt, men vi får flere og flere tegn på at tilliten til ham undergraves. I kap. 23 tvinges han til å møte 'kiamuens' ledere og deres anklager. Fra da av er motstanden åpen. Snart skjønner Waiyaki at døden er nær om han ikke flykter (s 137).

Gjennom hele beretningen spiller elven Honia en viktig rolle. Allerede i åpningsscenen skildres den som både skille og bindeledd mellom de to landsbyene handlingen utspiller seg i. Det gjelder på det rent realistiske plan: elven må krysses på veien fra en landsby til den andre. Den er vannkilde for begge, og derfor også møteplass. Men den er også et sentralt symbol. Når omskjærelsessermoniene finner sted ved elven, er det bare delvis av praktiske årsaker. En like viktig grunn er at elven oppfattes som et element som bringer dem i kontakt med guddommelige krefter. Det er ved elven Waiyaki og Nyambura møtes. Det er der Nyambura går for å se etter ham. Det er også på veien opp fra elven, at Muthoni mister sin vannkrukke, noe som er et illevarslende tegn. Og det siste stor oppgjøret mellom Waiyaki og hans motstandere finner sted ved et folkemøte han har sammenkalt ved Honia-elven.

I avslutningen, etter de dramatiske begivenhetene som fører til undergang for Waiyaki og Nyambura, flyttes blikket igjen til elven som renner rolig gjennom landskapet. Elvens lyd blir som hjerteslag i landskapet.

4 Motiv og tema

Skolen som intellektuell stimulans og bro til en større verden, og samtidig som den viktigste årsaken til identitetskrisen som martrer unge afrikanere, er et motiv som går igjen hos mange afrikanske forfattere.¹³ Men vi finner også mer allemenne motiv som:

- en lovende ung manns suksess og fall
- religion og sekulære idealer
- idealisten som blir offer for smålighet og intriger
- sjalusi og rivalisering mellom framstående menn
- et «Romeo og Julie-motiv», de to unge som elsker hverandre, men trues av fiendskap mellom de grupper de tilhører, og dør sammen.

Retten til landet og jorda, de hvites økende makt og kampen for selvstendighet er også et motiv, men ikke det egentlige tema i denne boka. Det kan synes å spille en beskjeden rolle, fordi det opptar Waiyaki forholdsvis lite. Men det viser seg at hans manglende interesse for å ta del i den politiske kampen øker motsetningen til hans motstandere, og blir et anklagepunkt mot ham. Er det så at han vil selge landet til de hvite?

Temaet, det det egentlig dreier seg om, er et møte mellom idealer, skikker og trosformer som ikke kan forenes. Eller kan de? Waiyaki tror på hamonisering av kristen tro, vestlig kunnskap og kjærlighet til stammen, folket og tradisjonen. Men tar han feil, eller blir han bare et tilfeldig offer for intriger?

Elven er et slags ledemotiv som varsler viktige hendelser, og samtidig er den en kontrast til de brå omskiftningen og dramatiske sammenstøtene. Vann er livsviktig, og en kunne si at elvene er som landets blodårer. Mens elven i Joseph Conrads berømte roman *Heart of Darkness* er inngangen til noe fremmed og skremmende,¹⁴ er elven her livsgrunnlag og symbol på det friske og sterke, på ro og harmoni.

5 En klassisk tragedie

Det er ikke mulig her å gjøre rede for alle motivene på tilfredsstillende måte. Men når en leser boka, kan en ikke unngå å tenke på den klassiske tragedie, hvor den tragiske helt

- er av høy byrd
- rikt utrustet, og en som det stilles store forventninger til
- utsettes for sjalusi og intriger
- i mange tilfeller felles pga. kjærlighet til en kvinne

13) Framhevet bl.a. av ODD KVAAL PEDERSEN i nevnte foredrag, jf note 4.

14) Jf. note 12.

Også oppbygningen kan minne om den klassiske tragedie, selv om en må være forsiktig med å tvinge en roman inn i en spesiell dramatradisjons skjema. Utviklingen kan, som vi har sett, beskrives som en stadig stigning mot et høydepunkt, en antydning til nedadgående bevegelse, og så et vendepunkt (møte med 'kiamaens' anklager) som fører til undergang.

I det klassiske drama har den tragiske helten, på tross av sin storhet, en svakhet som bidrar til hans fall (Samsons kvinnekjærhet, Otellos sjalusi etc.). Waiyakis svakhet er hans tvil og ubeslutsomhet. Han dras i flere retninger, han har vanskelig for å ta avgjørelser. Han er med i 'kiamaen', men følger ikke opp. Han angrer først på at han ikke har meldt seg ut, bryter senere med organisasjonen, men angrer siden igjen på at han ikke har tatt mer aktiv del. Han er er lidenskapelig opptatt av forsoning, men hans planlagte store forsoningstale utsettes stadig. Når han forstår at det er fare på ferde for ham og Nyambura, tenker han på å flykte, men drar istedet opp i den hellige lunden, hvor han i sin tid fikk «kallet» fra sin far. Der søker han svar på sin situasjon, men uten å finne det. En kan også si at hans store lidenskap, skole og utdannelse, har gjort ham blind for det som skjer omkring ham. Han ser ikke klart nok folkets situasjon når de hvite begynner å trenge dem bort fra deres eget land.

Men også hans sterke sider bidrar til å øke konflikten. Hans redelighet gjør at han ikke får noen mistanke til det hat og de intriger som ulmer fram og som han blir offer for. Selve hans lojalitet og uselvskhet bidrar også til å føre ham i ulykke: Han prøver å hjelpe Muthoni og blir dermed i stammens øyne blir uren. Han ikke vil fornekte sin kjærlighet til Nyambura. At han ikke tar Nyambura med og flykter, er også utslag av hans lojalitet til stammen. Han oppfatter sitt kall dithen at han skal stifte fred. Han står i et moralsk dilemma mellom å flykte og redde seg selv og sin elskede eller følge det han føler er sin plikt overfor sitt folk.

Både hans svakhet og hans styrke fører dermed til hans undergang. Han har ønske om å bidra til en rensende og livgivende prosess, men han har ikke elvens uavvendelige retning og ubetvingelige ro.

Som nevnt ovenfor får bildet av elven Honia danne avslutning på romanen. Som en kontrast til de voldsomme sammenstøtene mellom menneskene flyter den rolig videre. Er det den som er bærer av det håp om fornyelse som en klassisk tragedie vanligvis har med i sin avslutning?

Den klassiske tragedie har oftest også religiøse dimensjoner. I *The river between* spiller religion, både tradisjonell afrikansk religion og kristendom, en helt vesentlig rolle. Ser vi nærmere på romanen, oppdager vi at kristne motiver spiller en vesentlig rolle – ikke bare som del av konflikten, men som modell for skildringen av personer og forhold.

- 1) I forbindelse med den gamle profetien¹⁵, er det snakk om en "Messias" fra bergene. Slik forventningene til den gamle tradisjonen presenteres, er det ikke bare tale om en lederskikkelse, men en frelserskikkelse. Dette er neppe en frelser i kristen forstand, men mer en gammeltestamentlig messias, en forløser som, sendt fra guddommen, fordriver fienden fra landet og gir frihet, fruktbarhet og fred.
- 2) I romanens siste del er der utvilsomt mye som minner om prosessen mot Jesus:
 - Vi har en lærer som har undervist folket
 - Han er populær blant folket og begynner å bli en folkeleder. Han kalles lærer.
 - Han støter an mot fordommer.
 - De tradisjonelle ledere frykter for sin posisjon og for tradisjonen.
 - Han anklages for å bryte loven.
 - De eldste erklærer at folket må reddes.
 - Rettsaken finner sted i et land som er okkupert av fremmede, og de politiske forholdene spiller en viss rolle.
 - Han forrådes av en av dem som står ham nærmest i arbeidet (Kamau som var hans venn og kollega er blitt hans fiende), og en annen venn (Kinuthia) flykter.
 - Under forhøret framføres der brokker av fakta som tolkes og vris til «bevis» som passer forhørerne.
 - Han hånes med «frels deg selv...» (s 133)

6 Et angrep på kristen tro?

Har Ngugi gjort Waiyaki til en ny Kristus, uten seier over døden? Aylward Shorter sier i sin for øvrig meget kritiske artikkel om Ngugis forfatterskap:

The heaven of Ngugi wa Thiong'o's religion is the ultimate victory of good over evil in the heart of man. ... It is an escatological picture of harmony and bliss brought about only through violent resistance.»¹⁶

Dette kan være riktig når det gjelder hans senere bøker, hvor en nokså militant marxisme slår igjennom. Men det gjelder etter min mening ikke *The river between*. Slik beretningen framstår er lengselen etter harmoni knyttet til en fredselskende idealisme. Den når riktignok ikke fram, men det kan ikke være tvil om at tvang og vold tegnes som utslag menneskesinnets mørke krefter. Spørsmålet om veien til fred og harmoni blir imidlertid stående åpent. Det er nettopp tragediens bærende tema. Den eneste antydning til svar vi finner i bokas avslutning, er knyttet til floden, Honia, som fortsatt slynger seg rolig gjennom

15) Jf. ovenfor s 101.

16) AYLWARD SHORTER: op.cit., s 30.

dalen og knytter de to høydedragene sammen på tross av menneskenes splid og hat. Er det et håp om at redningen ligger i det vitale i Afrikansk kultur, som har kraft til også å møte framtiden? Men i så fall kan elven ikke ensidig representere det samfunn og den religion vi har møtt i beretningen. Til det er kritikken mot dem for tydelig.

Waiyaki er for menneskelig, for ambivalent til å være en kristusskikkelse. Men allusjonene gir framstillingen dybde og dimensjoner. Allusjonene til det nye testamente bidrar til å gi tragedien i de små landsbyene i Kenyas høyland dimensjoner av verdensdrama. Kanskje er det på denne måten forfatteren vil åpne øynene våre for hvor alvorlig det er, det som har skjedd, med en kulturkollisjon som de hvite ikke skjønner rekkevidden av.

Mange afrikanske romaner angriper misjon og kristendom og ser misjonærene som kolonialistenes tjenere. Denne romanen formidler ikke et så enkelt syn. Den er nyansert både i forhold til kristendommens rolle og forhold til den gamle tradisjonen¹⁷. Når nettopp omskjærelse av kvinner er framhevet som en bærebjelke i den gamle tradisjonen, tyder det på en viss kritikk av stammens ritualer. Muthoni dør av inngrepet. Mens hun ligger syk, anklages Yoshua for ulykken. Flere mener at han må ha forbannet sin datter. Ville han bare ofre en geit, ville alt bli bra (s 47-48). Fortelleren gjengir bare disse synspunktene uten kommentar gjennom replikkvekslinger i en kort scene. De har ingen støtte ellers i teksten.

I samme retning kan en tolke profetien som Chege formidler. Den går ikke i oppfyllelse, i alle fall ikke innenfor romanens ramme. Har han tatt feil? Når Waiyaki blir oppmerksom på konflikten omkring ham, og krisen toppe seg, søker han tilbake til den hellige lunden hvor han fikk «kallet» fra sin far til å bli stammens «frelser». Han søker svar på hva han skal gjøre, men får det ikke. Er det fordi han har sviktet den gamle tro? Hvis så var tilfelle, skulle en tro han ville møte noen form for gjengjeldelse på det hellige stedet. Men han opplever ingenting. Leseren aner at han heller burde foretatt seg noe praktisk. Og når han kommer tilbake, er hans elskede Nyambura tatt av hans motstandere.

På mange måter gjenspeiler romanen en sympati overfor kristendommen og dens verdier. Både Waiyaki og Yoshuas to døtre tiltales av budskapet om forsonlighet og mildhet. Og Muthoni sier til Waiyaki straks før hun dør: «Tell Nyambura that I see Jesus». (s 53) Disse ordene blir Nyamburas trøst i sorgen over søsteren. Hun er riktignok også opptatt av Waiyaki som en svart messias, og kan i en kritisk fase synes å fornekte kristendommen (s 103). Men det er farens religiøse oppfatning, som har fordømt søsteren og vil skille henne selv fra hennes elskede, hun protesterer mot. Og hennes messiastro er mer en lengsel etter mannen hun elsker og ønske at skal befri henne fra ensomhet og tvang enn et klart Kristusalternativ. Hennes lengsel går også til skildringen av fredslandskapet hos Jesaja og Jesus ord «Kom til meg, alle som strever og bærer

17) Denne oppfatningen deles av HELGE RØNNING: op.cit.

tunge byrder...» (s 134). Denne forsonings- og fredslengselen, som er så sterk både hos Nyambura og Waiyaki, er ikke frukt av den tradisjonelle religion i landsbyene.

Konfliktene mellom de to partene springer heller ikke bare ut av konflikten mellom to religioner og kulturer. Der er gammel rivalisering mellom landsbyene, der er sjalusi: Kamau viser seg å gå på frierfotter til Nyambura. Hans far, Kabonyi, den eneste som foruten Chege kjenner den gamle profetien, er sjalu på Waiyaki som tross sin ungdom blir folkeleder. Og evangelisten Yoshuas uforsonlighet, hardhet og patriarkalske vesen, kan vel så gjerne sees som utslag av hans personlighet og av tradisjonell holdning, som av kristendom.

7 «Hanging i the middle way».

Waiyaki tenker som voksen tilbake på Muthoni som døde fordi hun knyttet sin identitet til stammen og dermed følte hun måtte gjennom stammens ritualer. Hans oppfatning er nå at skikker og ritualer er viktige for stammens samhold, men omskjærrelse ikke viktig i seg selv (s 142). Lojaliteten til stammen må kunne få andre uttrykk. Det er identiteten som er viktig. Når Waiyaki søker svar på sine mange spørsmål i den hellige lunden, er dette det nærmeste han kommer.

Han og Nyambura representerer på mange måter en forening av stammeidentitet og ny tro. Han er omskåret, hun uomskåret, han har fått skolegang i kristen regi, men er ikke døpt, hun kristen, men oppdradd til en tradisjonell kvinnerolle. Begge har de tatt opp i sin tanke og livsanskuelse mye av det nye som den hvite mann har bragt med seg. Men de elsker sin familie, landskapet hvor de bor og stammen som de hører til. De har trekk som en vil forbinde med vestlig, individuell innstilling: en viss tro på selvstendige rettigheter, de våger å krysse grenser. Waiyaki oppsøker kirken for å bli kjent med Yoshuas lære, Nyambura går omkring på egen hånd for å oppsøke steder hun kan treffe Waiyaki for å bli kjent med ham. I sin kjærlighet til hverandre trosser de til slutt alle bånd, og bryter dermed med sin stammes skikk. Men de blir i området, i lojalitet mot det folk de kommer fra.

Skulle en se romanen som uttrykk for en fordømmelse av kristendom, måtte det gå ut på at kristendommens tro på forsoning fører til undergang. Men det synes som en temmelig tendensiøs lesning etter det som her er gjort rede for.

Slik jeg ser det, er tragedien nettopp at en ikke klarer å forene det beste i de to tradisjonene. Det er en tragedie av verdensformat. For her ligger verdier i to kulturer som er uunværlige. Splittelsen og konflikten øker ved uforstand fra misjonærenes side (manglende toleranse overfor lokale skikker), sjalusi og smålighet fra landsbylederne, sneversyn og herskesyke fra leder for den lokale menigheten, Yosua, og begjær etter makt og rikdom fra de engelske kolonialistenes side.

Kunne alt ha gått bedre om en bare hadde båret seg litt klokere ad? Så enkelt er det neppe. For der er utvilsomt uforenlige elementer i kristendom og tradisjonell afrikansk religion, og der er uforenlige elementer i et vestlig, vitenskapelig vedensbilde og et tradisjonelt afrikansk, mytologisk preget verdensbilde. Det å forandre tro og det å brått motta nye kulturimpulser skaper splittelse som ikke kan heles på noen enkel måte. Jeg leser *The river between* verken som er angrep på kristendommen eller forsvar for tradisjonell afrikansk religion, men som et uttrykk for den smertefulle opplevelse av splittelse og rotløshet som oppstår der en lukket tradisjon rives opp av påvirkning utenfra og av ny erkjennelse. Denne opplevelsen skildres i et dikt av Mabel Imoukhuede, «Hanging in the Middle Way»:

*Here we stand
infants overblown
poised between two civilisations
finding the balance irksome
itching for something to happen
to tip us in the one way or the other
groping in the dark for a helping hand
and finding none.*

*I am tired, O my God, I am tired,
I am tired of hanging in the middle way.
But where can I go?¹⁸*

Det er denne følelsen av splittelse Ngugis roman formidler. Den som har vært i Afrika, vet at om hendelsene som skildres nå ligger 40-50 år tilbake, er denne konflikten ikke løst.

8 Konklusjon

Sibusiso Bengu hevdet at den afrikanske litteraturen er den viktigste kilde til kjenskap og forståelse når det gjelder det som rører seg i Afrika. *The river between* fører oss inn i konflikter som den kristne kirke og misjon i sin omsorg for mennesker aldri kan bli ferdig med. «Den hvite manns lærdom» har gjort sitt inntog, også langt inne i fjellandskapene og skogene i Afrika. Og vi vet at «den hvite manns tro» er tatt imot med glede av tusenerer. Men vi kan ikke overse at den kulturelle kollisjonen har ført til en rotløshet og splittelse som ennå trenger å bearbeides.

18) Fra *Kenya : hanging in the middle way* / Keith Cole; sitert etter RONALD DAIN OG JAC VAN DIEPEN: *Lukes's Gospel for Africa today : a school certificate course based on the Kenyan Syllabus for Christian Religious Education*, Nairobi 1972².